

Межов О. Г.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Рабчук І. Ю.

Національний університет «Острозька академія»

ЛЕКСИЧНЕ НАПОВНЕННЯ АПОЗИТИВНИХ СИНТАКСЕМ-НАЗВ ОСІБ ПРИ СУБСТАНЦІЙНИХ СИНТАКСЕМАХ (НА МАТЕРІАЛІ ХУДОЖНЬОГО Й ПУБЛІЦИСТИЧНОГО СТИЛІВ)

У статті вперше в українському мовознавстві проаналізовано лексичне наповнення апозитивем-назв осіб, що функціують при субстанційних синтаксемах. З'ясовано принципи розмежування власне апозитивної синтаксеми-назви особи й означуваного слова; визначено критерії розрізнення напівпредикативних апозитивних синтаксем-назв осіб й уточнень-підметів, уточнень-додатків; виокремлено лексико-семантичні групи апозитивем на позначення осіб при суб'єктних, об'єктних, адресатних і локативних синтаксемах.

У результаті дослідження визначено, що найбільш продуктивним є функціювання апозитивем-назв осіб при суб'єктних й об'єктних синтаксемах. У таких позиціях вони характеризують осіб за зовнішнім виглядом, вдачею, поведінкою, морально-етичними якостями, професією, посадою, родом занять, стосунком до певних партій, спілок, об'єднань чи організацій, місією (призначенням), освітнім статусом, віком, статтю, належністю до певного соціального прошарку, військовими й іншими званнями, титулами, національністю, громадянством, родинними стосунками, приятельськими зв'язками, сімейним станом, релігійними поглядами, місцем народження або проживання, фізіологічними й психічними особливостями тощо.

З'ясовано, що в художньому й публіцистичному стилях апозитивеми-загальні назви при адресатних синтаксемах характеризують осіб за поведінкою, морально-етичними якостями, родинними стосунками, родом занять, характерними для них діями, віком, військовими званнями, фізіологічними особливостями. Також описано випадки функціювання при локативних синтаксемах власне апозитивних синтаксем-власних назв, що виконують номінативну функцію, та апозитивем-загальних назв у відокремленій і невідокремленій позиціях, що характеризують осіб за професією, фахом чи родинними стосунками. Натомість при інструментальних синтаксемах не зафіксовано жодного прикладу вживання апозитивем, адже специфіка лексичного наповнення інструментальної синтаксеми не передбачає використання іменників-назв осіб.

Ключові слова: власне апозитивна синтаксема, напівпредикативна апозитивна синтаксема, означуване слово, субстанційні синтаксеми, власні назви, загальні назви.

Постановка проблеми. З другої половини ХХ ст. усвідомлення необхідності аналізу семантики речення стало прикметною рисою синтаксичної науки [4, с. 114]. Це виявилось у зверненні мовознавців до змістового аспекту речення, тобто його семантичної структури, а отже в переорієнтації їхніх досліджень, присвячених вивченню функціювання як синтаксичного рівня загалом, так і кожної з його одиниць зокрема, на підхід від змісту до форми. У цьому ключі апозитивні синтаксеми, або апозитивеми, як носії атрибутивної та предикативної ознак викликають особливий інтерес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українському мовознавстві вивченню семантико-синтаксичної структури апозитивного сло-

восполучення, принципів розрізнення напівпредикативних апозитивних одиниць й уточнень присвячені наукові розвідки І. М. Арібжанової. Кореляцію як вид синтаксичного зв'язку між компонентами апозитивного словосполучення досліджено в працях О. Ю. Баранник, Б. Г. Ключковського, М. Ф. Кобилянської, Є. В. Кротевича, Н. В. Гуїванюк, І. І. Слинська. У контексті напівпредикативних одиниць вивчають апозитивні синтаксеми І. М. Арібжанова, О. В. Кульбабська, О. В. Турко (Яцук), а специфіка функціювання категорії апозитивеми в логіко-семантичному аспекті знайшла своє відбиття в роботах Н. Г. Горголюк. М. Я. Плющ досліджує апозитивні синтаксеми крізь призму відокремлення та відокремлених

членів речення. Інтерес до функційно-стилістичного навантаження апозитивами в текстах художнього стилю реалізовано в розвідках І. В. Данилюк, Г. О. Козачук, Л. М. Костич, О. А. Остроушко, В. А. Філінюк та інших.

О. В. Кульбабська в монографії «Вторинна предикація у простому реченні» (2011 р.), аналізуючи семантичну структуру простих неелементарних речень, зазначає, що апозитивні синтаксеми функціують при базових предикатах дії, предикатах процесу, предикатах стану, предикатах якості, предикатах власне-локативних і предикатах кількості [9, с. 359–360]. Об'єктом нашого зацікавлення стало лексичне наповнення апозитивем назв осіб при субстанційних синтаксемах, якому досить не було присвячено окремого дослідження в українському мовознавстві.

Постановка завдання. Мета пропонованого дослідження – схарактеризувати лексичне наповнення апозитивних синтаксем на позначення особи, які функціують при суб'єктних, об'єктних, адресатних, інструментальних і локативних синтаксемах у художніх і публіцистичних текстах. Заявлена мета передбачає розв'язання таких завдань:

1) з'ясувати принципи розмежування власне апозитивної синтаксеми-назви особи й означуваного слова;

2) визначити критерії розрізнення напівпредикативних апозитивних синтаксем й уточнень-підметів, уточнень-додатків;

3) виокремити лексико-семантичні групи апозитивних синтаксем на позначення осіб при субстанційних синтаксемах.

Виклад основного матеріалу. Апозитивні синтаксеми виражають предикатно-апозитивні відношення, а також виконують роль другої назви предмета, яка містить у собі додаткове повідомлення, характеризоване чи описове значення [9, с. 568]. Цей «предмет» – особи, реалії – є означуваним словом, вираженим іменниками або особовими займенниками (займенниковими іменниками). Натомість роль апозитивами, яка одночасно й характеризує «предмет», і стверджує наявність у ньому певних ознак, і констатує його якісно-оцінні властивості, родову або видову ознаку, можуть виконувати конкретні й абстрактні іменники чи субстантиви.

Досить в сучасній лінгвістиці суперечливим залишається питання розмежування власне апозитивної синтаксеми й означуваного слова у випадках, коли вони обоє виражені іменниками. Загалом стосовно моделі «іменник-загальна назва на позначення особи + іменник-загальна назва на позначення особи» А. П. Загнітко [6], С. П. Бевзенко [2, с. 70] й Н. Г. Горголюк [5, с. 124] висловлюють схожі міркування, вважаючи апозитивом конкретніший з іменників, тобто наділений уточнювальним, конкретизованим значенням: *хитрун-купець, товариші-шибайголови, піп-агітатор, мама-літераторка, кравчиня-жидівка*. Натомість щодо моделі «іменник-загальна назва на позначення особи + іменник-власна назва імен, прізвищ, по батькові осіб» думки науковців не збігаються. Зокрема, А. П. Загнітко й Н. Г. Горголюк вважають, що в таких поєднаннях іменників роль апозитивами виконує власна назва: *професор Буйко (професор який? Буйко)* [6], *професор Гуйванюк* [5, с. 124]. Натомість С. П. Бевзенко зазначає, що стосовно власних імен і прізвищ людей апозитивом є загальна назва: *професор Іванченко, космонавт Юрій Гагарін* [2, с. 70]. На менш категоричні думки натрапляємо в академічному виданні синтаксису: власна назва на позначення осіб здебільшого виконує функцію апозитивної синтаксеми, однак можливі випадки, коли загальна назва містить якусь додаткову оцінку чи експресивну характеристику, а отже стає апозитивом щодо власної назви [12, с. 205–206]. У цьому світі варто згадати міркування Л. Л. Рогозіна, який ще раніше у своїй дисертації «Прикладка в сучасній українській мові» [11] звернув увагу на визначальне значення контексту під час розрізнення власне апозитивної синтаксеми й означуваного слова, адже за відповідних умов кожне з цих двох слів може бути й тим, і тим. Іноді важливо враховувати й попередні чи наступні речення. Пізніше думки вченого розвинули Б. М. Кулик [8], А. С. Бровко [1], Л. М. Костич [7] та інші. Зокрема, А. С. Бровко висловив цінне спостереження: вносячи щось нове в характеристику предмета, апозитивема завжди має на собі логічний наголос, і цією акцентологічною властивістю не слід нехтувати під час визначення її в тексті [1, с. 22]. На нашу думку, контекст і логічний наголос – важливі чинники, завдяки яким можна встановити носія вже відомої інформації (означуване слово) й нової, ситуативної (апозитивна синтаксема) в невідокремленій позиції, наприклад: *Гамалій сказав, щоб сотник Завірюха, не знаю, котрий це із вас, одразу їхав до містечка* (15, с. 210–211); *Начальник штабу групи сотник Завірюха* (15, с. 204); *Невдовзі всі почули про отамана Веремія. Отаман-вітер* (15, с. 46). Отож, ми враховуємо семантику компонентів речення (тексту), хоч не варто відкидати й суто граматичних категорій, які вказують на те, який

з іменників вважати апозитивом, а який – означуваним словом у випадках, коли два іменники на позначення осіб не збігаються в роді, наприклад: *Дівчина-потороччя* дихала (8, с. 10); *Ми ж не знаємо ще... не знаємо, можливо, мій син здатен принести себе в жертву... науці... тобто своїй дружині-науковцю...* (4). У подібних конструкціях предикат чи атрибутив узгоджується з означуваним словом, а не з апозитивом.

Під час аналізу напівпредикативних апозитивних синтаксем-назв осіб важливо відрізнити їх від уточнень-підметів (*Сокира цюкає в написане пером... / Ще по-шотландськи пам'ятають – гори / Та двійко славних хлопців, Том і Рон / (Як «Роб і Боб» з дитячого фольклору)* (5) й уточнень-додачків (<...> *але як наздогнати, ну як наздогнати / цю втікачку, цю зелень, солодку й терпку?* (2). Поділяємо думку І. М. Арібжанової, яка вважає, що уточненню, на відміну від апозитивами, властиві такі ознаки:

- 1) знаходження лише в постпозиції щодо уточнюваного компонента;
- 2) уточнення не корелює з предикативною функцією;
- 3) можливість функціонування конкретизованої сполуки «а саме» між уточнюваним компонентом й уточненням;
- 4) відсутність метафоричного значення [1, с. 51–52].

За нашими спостереженнями, власне апозитивні й напівпредикативні апозитивні синтаксеми на позначення осіб здебільшого функціують при суб'єктних й об'єктних синтаксемах. Очевидно, це пов'язано з природою таких утворень, адже суб'єктні синтаксеми позначають діяча або носія процесу, стану, якості, кількісної ознаки, а об'єктні – особу, на яку спрямовано дію, процес або стан [10, с. 47]. Вони можуть бути виражені власними назвами: *Що ж ти, Петре, стоїш? Вже ті стражники щезли за рогом – / Тільки натовпу гук від намісницьких лине палат <...>* (5); *Тож не спи у готелі, / А ночуй під мостом. / Хай здригнеться в постелі / Академік Патон* (1, с. 232); *Це не виправиш, доведеться змиритися, – констатує снайпер Юлія Матвієнко, Білка* (ЦН, 27 лютого 2018 р.); *Щось було в тому нелюдське, так йому, Яшкові, подумалося* (8, с. 26); *Тобі, Ларику, добре хоробрість показувати, – тріпнув він своїм піваршинним оселедцем* (15, с. 165) (при суб'єктних синтаксемах); *Дванадцятилітньою дівчинкою моя бабуся Ірена Скождополь побачила ерцгерцога Франца Фердинанда у відкритому автомобілі* (1, с. 119); *Дехто зі старих ще пам'ятає, як у кінці*

сорокових з підземель фарного костелу виносили забальзамованого графа Йосифа Потоцького в темно-вишневому жупані та золотом шитій шапці-магерці з пером (1, с. 123); (при об'єктних синтаксемах). У таких конструкціях між означуваним іменником і власне апозитивною синтаксемою виникають відношення номінації, а між означуваним іменником чи займенником (займенниковим іменником) і напівпредикативною апозитивною синтаксемою – номінації та уточнення. Якщо ж власна назва пов'язана з іменами, прізвищами, по батькові відомих осіб, то можливе нашарування стилістичної функції (передача колориту епохи, оцінна характеристика діянь конкретної історичної постаті тощо), наприклад: *За зволенням Божим, благовірний князь Костянтин Костянтинович, у святому хрещенні наречений Василем, <...> намислив утвердити православну віру, предками своїми скрізь уфундовану* (7, с. 231); *Своє серце і мозок / Все віддай боротьбі. / Академік Амосов / Више нове тобі* (1, с. 232).

Однак значно різноманітніше представлені власне апозитивні й напівпредикативні апозитивні синтаксеми, виражені загальними назвами осіб. Ці конструкції при суб'єктних й об'єктних синтаксемах виконують функцію характеристизації:

– **за зовнішнім виглядом особи:** *Марія – непокрита голова – бігала по сусідах з криком і плачем: «Люде добрі, рятуйте! Христос воскрес! Славко гине!»* (9, с. 12); *Біля нас той самий мордоворот-охоронець <...>* (7, с. 500) (при суб'єктних синтаксемах); *Побачивши дикуна-обірванця, козаки не знали, що й думати* (15, с. 330) (при об'єктних синтаксемах);

– **за внутрішніми якостями, вдачею, поведінкою, морально-етичними якостями:** *САМІЙЛО НЕМИРИЧ, АВАНТУРНИК, ПОСАДЖЕНИЙ ЗА ГВАЛТ У ВЕЖУ, САМОМУ СОБІ* (1, с. 105); *<...> поки іще ляльководи-генії / її [людину – О. М., І. Р.] не підвісять на волосині / поки ще кисень є у легенях / поки людина – іще людина <...>*. (6); *Яром та долиною / Я ходив з дівчиною. / Небо повишло хмарою – / Цілувавсь я, грішний, із Тамарою* (10, с. 102) (при суб'єктних синтаксемах); *З мамою Саші, Інною Плехановою, ми говорили про 22 роки життя з її сином-мрійником і 4 – без нього* (ЦН, 07 березня 2018 р.); *Тепер кожен наш навіть бідний пролетар став почувати себе культуртрегером у порівнянні з дикунами-азіятами* (4) (при об'єктних синтаксемах);

– **за професією, фахом, посадою:** *Однак <...> чи буде жінка-науковець ідеальною дружиною?* (4); *Провінційний актор, тричі поспіль*

освистаний півнем, – / *Ти стоїш, затулившись плащем на простацький поганський манір* (5); *Павел Боболович, польський журналіст, спеціально для «Апострофа»* (Апостроф, 19 лютого 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); <...> *який наважився вирушити в таку небезпечну дорогу на авто лише з чотирма чекістами-охоронцями* <...> (15, с. 25); *У кнайпі «Шкоцькій» мама конче мусила зачепити професора Стефана Банаха, видатного математика*, <...> (4) (при об'єктних синтаксемах);

– **за родом занять, безвідносно до професійної діяльності або за характерними для них діями, станами:** *Як відомий вам корифей карнавалів, / що спізнав міста від веж до підвалів, / я шанований вами бував повсюдно* (1, с. 111); *Лахмітник Місьо о четвертій ранку / зарізавав панну Касю, лесбіянку / (як він гадав, а втім, йому видніш)* (2); *Отаке витворяла наша бабуця, фахова плачка, тому її навперебій замовляли собі на похорон* <...> (4) (при суб'єктних синтаксемах); *Чи стрінемо там кого-небудь із козаків-залишенців?* (15, с. 312); <...> *Тереса вже в 21 рік переїхала до столиці, де зустрілася з іспанським бізнесменом Хосе Руїсом-Матеосом, експортером вина в Англію* (Футбол 24, 08 березня 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– **‘за місією, призначенням:** *Роман Шухевич назавжди закарбував себе в пам'яті українців як незламний борець за незалежність України від німецького та радянського поневолення* (ТСН); *Любив тут бувати Василь-Костянтин – славний представник цього роду, протектор, захисник православ'я в Речі Посполитій* (7, с. 466) (при суб'єктних синтаксемах); *Тут проголошували анафему Арсенієві Річинському – справжньому мученику за віру українську* (7, с. 573) (при об'єктних синтаксемах);

– **за освітнім статусом:** *Дещо здивованіший вигляд мають бабусі, що виглядають з вікон сусідніх будинків, коли Михайло, Інна та Дмитро, їхній учень, намотують три кола* <...> (УП, 03 лютого 2018 р.); <...> *приєднується до нас Оксана Галів, студентка родом із Долини* (ЦН) (при суб'єктних синтаксемах); *Але для нас, школярів та гімназистів, Кракідали були цінні тим, що там на книжкових ятках можна було купити* <...> (4) (при об'єктних синтаксемах);

– **за віком:** <...> *і вони, дівчаки, собі думали, що вона насправду була дурною, бо так усі в селі казали* <...> (9, с. 15); *Тепер їх було три: Парасочка, Софійка-Зосечка і найменша – Уляночка, яку Зося-старша тримала на руках* (8, с. 132);

Оборонець-ветеран знайшов у собі сили відіграти у чемпіонському сезоні 23 матчі і навіть забити 1 гол (Футбол 24, 09 березня 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); *Тулив рукою медальйон до грудей Яків, хотілося зігріти жінку-дівчинку, що теперка жила з ним в цьому бараку* (8, с. 164); *Я тобі заздрю, старий*, – сказав (1, с. 205) (при об'єктних синтаксемах);

– **за статтю:** *Знав би пан графський вилупок, хто вона, тая кобіта, якій цілує, просиє пана, ручки* (8, с. 96); *Жінки-керівники футбольних клубів* (Футбол 24, 08 березня 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); *Про те, що в армії жінок-снайперів оформлюють кухарками, я говорила скрізь, – і крига скресла* (ЦН, 14 грудня 2017 р.); *Літ сто тому на цьому подвір'ї можна було побачити гарну дівчинку – Оксану Лятуринську* <...> (7, с. 529) (при об'єктних синтаксемах);

– **за належністю до певного соціального прошарку в оцінці суспільства, певного кола людей чи за власними відчуттями:** *Щоб вона тоді їм кинула кусник кулешики – боронь Боже, їй би руки відсохли і ноги би відібрало, коли б вона, княжна, думала тепер іще про когось, окрім тата* (9, с. 23); *На кухонці маленькій, 3×2, / Мій приятель, людина неможна, / Вижує образливі слова* <...> (1, с. 251); *Кларенс Зеєдорф та Едгар Давідс, юні зірки Аякса, із Кубком чемпіонів-1995* (Футбол 24, 11 березня 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); *Яка гідна справжньої польки-аристократки мужність, відвага, не позірне, а справжнє благородство, пся крєв!* (8, с. 156); *І сказав, що ніколи б не подумав, що його улана* <...>, *простого хлопа, цікавлять такі кардинальні питання* (8, с. 69) (при об'єктних синтаксемах);

– **за військовими та іншими званнями, титулами:** *А ось мій, просиє вельможного пана, муж Якуб, капрал Войска Польського*, <...> (8, с. 153); *Православний батюшка Тимофій* <...> *уважно перечитав те послання* <...> (15, с. 265); *Ні, сказав князь-капітан, істина десь наче збоку* (8, с. 69); *Зараз він – чемпіон України з плавання, входить до резерву параолімпійської збірної зі стрільби з лука* <...> (УП, 14 лютого 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); <...> *бо не бачив її ні в уманському дивізійному штабі, коли вона так дошкульно присоромила штабскапітана Черноусова, ні в лазареті, де вона врятувала від смерті курінного Чорновуса* <...> (15, с. 149); *Цю рису він перейняв від батька, військового, який жартома розповідає часом сумні, часом страшні речі про війну* (УП, 14 лютого 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– за **видовими ознаками поняття на позначення особи**: 14 березня у віці 76 років з життя пішов легендарний фізик-теоретик Стівен Гокінг (ТСН, 14 березня 2018 р.); Згадую слова, котрі поет-хроніст уклав у батькові вуста перед битвою великою <...> (7, с. 129) (при суб'єктних синтаксемах); Геть не панське, просте у нього повождення з жолнєжами-уланами <...> (8, с. 62); Навіть прилюдно дискутував з отцями-єзуїтами (7, с. 232) (при об'єктних синтаксемах);

– за **стосунком до певних партій, угруповань, об'єднань, спілок, організацій**: Зголошується лише троє сміливців-бубабістів – Вернигора, Вирвидуб і Крутияїця (1, с. 138); Як представниця нової генерації українських політиків, вона вірила, що бурхливі події 2014 року вплинуть на свідомість та цінності старожилів парламенту (УП, 16 лютого 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); Сьогодні, 7 березня, виповнилося б 27 років Олександру Плеханову – активісту Революції Гідності, який загинув 18 лютого 2014 року на Майдані (ЦН, 07 березня 2018 р.); З родиною Івана Бльока – одного з протестувальників, загиблих під час Революції Гідності взимку 14-го року, ми зустрілися минулого серпня <...> (ЦН, 13 лютого 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– за **національно-етнічною приналежністю, громадянством**: Але ви, українці, не є жертвами масового індукованого психозу <...> (Апостроф, 07 березня 2018 р.); Водій-турок теж не володів англійською, тому два слова «sea, port» сприйняв як одне «sport» <...> (1, с. 370) (при суб'єктних синтаксемах); А ще кажуть, привіз зі світу молоду, але слабу на легені жінку-німкеню <...> (9, с. 104); Зокрема, коли одного з лідерів терористів, американського громадянина, ліквідували в Іраку з безпілотника, Барак Обама давав спеціальний одиничний дозвіл на це (Апостроф, 15 березня 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– за **реальними чи умовними родинними стосунками**: Старий князь Попель, названий батько юної красуні, закликає богатирів усього Свазиленду вирушити на пошуки його названої дочки (1, с. 138); <...> воював мій двоюрідний брат – Вадим Терещук, племінник моєї мами, він теж загинув рік тому <...> (ЦН, 05 грудня 2017 р.) (при суб'єктних синтаксемах); Не сколихну тебе, мій сину. / Ця сутінь кольору ожин. / Тобі з густих і частих жил / вигойдую галузку синю (2); <...> скористався з безпорадності сироти-немовляти, щоб доточити собі хай крихту, але справдешнього життя <...> (15, с. 263) (при об'єктних синтаксемах);

– за **приятельськими зв'язками, іншою спорідненістю**: На танку стояла захекана Параска Данилюкова – перша сусідка Куриків, із полотняним мішком у руках (9, с. 129); Ідуть в суворому мовчанні / До клубу друзі-юнаки (10, с. 97); Коли я був аспірантом, ми з приятелем-колегою щоп'ятниці зустрічалися й останнім метро їхали на Поділ (УП); <...> а ось сестра Лія і Рута, його дівчина, збирають квіти на Кайзервальді <...> (4) (при суб'єктних синтаксемах); Може, своїх любок-кобіт згадують? (9, с. 109); <...> щоб серед літа покатати на санях свою примхливу пасію Софію <...> (15, с. 33); Та коли усвідомила, що їх корупційна й цинічна гра продовжується, засукала рукави і з колегами-однумцями почала нову боротьбу (УП, 16 лютого 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– за **сімейним станом**: Під ручку її тримає пан адвокат Імре Фогель, її чоловік і великий блазень (1, с. 194); А далі баба влаштувала скандал чоловікові, що вона, дружина полковника, має іно одну подерту сорочку (4); Кузьма, муж мій, чекає (7, с. 48) (при суб'єктних синтаксемах); Оглядала вбрання гості-нареченої, цмокала, ойкала, жартувала, розпитувала (8, с. 132); Він виявився батьком Тамари Де Россі, другої дружини Даніеле Де Россі, з якою футболіст згодом також розлучиться (Футбол 24, 13 березня 2018 р.) (при об'єктних синтаксемах);

– за **релігійними поглядами (віросповіданням)**: Ісакович – вихрещений карайм, гендлював підробними львівськими килимами <...> (1, с. 143) (при суб'єктних синтаксемах); Не хочу мати внуків-католиків! (7, с. 209); <...> навіть коли взяв у жони Ганну Костачанку, ревну католичку (7, с. 232) (при об'єктних синтаксемах);

– за **походженням за прізвиськом, місцем народження або проживання, народністю**: <...> сказала урочисто, хоча й помітно хвилюючись, хоч і гасячи це хвилювання, що вона, уродzona шляхтянка Зоф'я з роду потомствених польських шляхтичів М'ялковських, приймає пропозицію, з якою кілька місяців тому до неї звернувся пан Якуб Мех і дає згоду стати його законною жонкою (8, с. 107); Дядя Жора, мігрант (2); Уродженка Хереса, Тереса вже в 21 рік переїхала до столиці <...> (Футбол 24, 08 березня 2018 р.) (при суб'єктних синтаксемах); Ми так можемо говорити про талановитих дітей, дітей-ромів, про дітей-переселенців і так далі (УП, 23 січня 2018 р.); Для нас, горян, то звична картина (7, с. 71) (при об'єктних синтаксемах);

– за фізіологічними, психічними особливостями: *Жінка-першунка* – це вам не телиця, що перший раз телиться <...> (9, с. 94); *Деся в підніжжі Камю* – зачався, *небіжчик*, і стежить <...> (5) (при суб'єктних синтаксемах); *Лахмітник Місьо о четвертій ранку* / зарівав панну *Касю, лесбіянку* / (як він гадав, а втім, йому видніш) (2); *По-третє, саме завдяки їй, цій неіснуючій нині бабуні*, вдалося примирити і поєднати багато що з раніше непримирного й непоєднуваного (1, с. 121) (при об'єктних синтаксемах).

У художньому стилі при суб'єктних синтаксемах фіксуємо групу апозитивем, що характеризують особу за подібністю з іншими особами, предметами чи явищами: *Самійло Немирич та Андрій Кампо* – двоє *зачарованих принців-близнюків*, яких підступна чарівниця перетворила на пару віслюків (1, с. 138); *Гуляє по землі людина-функція*. / *Гуляє, але часу не марнує*. / *На підвіконні червоні фуксія*, / *Ну, тобто квітка теж функціонує* (1, с. 250); *Жінку розстріляли, zostався синок-колосок*, якого отаман не встиг і побачити, – показав я очима на сповиток (15, с. 260). У цих випадках функція характеристичної поєднується з художньо-образною, адже апозитивна синтаксема стає джерелом творення тропічних значень.

За нашими спостереженнями, при адресатних синтаксемах у художньому й публіцистичному стилях функціонують апозитивеми-загальні назви, що характеризують осіб за:

1) **внутрішніми якостями, поведінкою, морально-етичними якостями**: *Отак каже пані Єва і підкладає нам до золотистої юшки найкращі шматки молодої курки, принесеної в жертву для блукачів-бандитів*, котрі невідь-коли повернуться до свого рідного краю (15, с. 279);

2) **посадою**: **ВІДКРИТИЙ ЛИСТ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРОВІ КАНАДИ БРАЯНОВІ МАЛРУНІ ТА ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОРОВІ РОМАНУ ГНАТИЩИНУ** <...> (1, с. 230);

3) **реальними чи умовними родинними стосунками**: *І плачу, було, й сміюся*, / *Як слухаю ті пісні...* / *Спасибі ж тобі, дідуся*, / *За те, що ти дав мені...* (10, с. 104); *І ангелу своєму і заступнику апостолу Якову, брату Сина Божого*, молився <...> (8, с. 159–160);

4) **родом занять безвідносно до професійної діяльності, за характерними для них діями**: *Перший державний бізнес-інкубатор UF Incubator для школярів-винахідників відкрили у Національному центрі «Мала академія наук» (МАН)* (УП, 19 лютого 2018 р.);

5) **військовими званнями**: *Я передам генералу Тютюнникові, буде вам і подяка, й печатка* (15, с. 165);

6) **фізіологічними особливостями особи**: *Даруєш кохання небесну манку*, / *і ми потрапляємо в цю приманку*: / *кастратові-тенору* – *німфоманку*, / *глухому сатиrowі* – *меломанку* <...> (1, с. 110).

Ми не зафіксували жодного випадку функціонування апозитивем-назв осіб при інструментальних синтаксемах у текстах художнього й публіцистичного стилів. Пов'язуємо цей факт винятково зі специфікою лексичного наповнення інструментальної синтаксеми, адже воно «як правило, не виходить за рамки іменників-назв зрядь праці, засобів пересування та зв'язку, матеріалів, речовин» [10, с. 210]. Також можливе використання в цій позиції абстрактних іменників, назв істотної частини тіла, предметів побуту, явищ природи [10, с. 210]. Отже, лексичне наповнення інструментальної синтаксеми не передбачає вживання іменників-назв осіб.

При локативних синтаксемах, які виражають місце, напрямок руху, шлях руху, подекуди натрапляємо на апозитивні синтаксеми-власні назви, що виконують номінативну функцію (*Патріарх не може жити в неволі*, / *Патріарх повинен жити в Тіролі*, / *при дворі в короля Олелька* (1, с. 111), а також на апозитивеми-загальні назви у відокремленій і невідокремленій позиціях із функцією характеристичної осіб за:

1) **1) професією, родом занять**: *А поміж сестер-жалібниць, котрі доглядали за ними, якимось дивом опинилася Тіна* (15, с. 36);

2) **родинними стосунками**: *Після прощання він пішов до того шмаркача, сина кухарки, звелів уранці, якомога раніше, принести йому букета* (8, с. 117). У локативній позиції означувані іменники-назви осіб виражають ще й об'єктну семантику.

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз лексичного наповнення власне апозитивних і напів-предикативних апозитивних синтаксем-назв осіб при субстанційних синтаксемах засвідчив, що в художньому й публіцистичному стилях найбільш частотним є їхнє функціонування при суб'єктних й об'єктних синтаксемах. За таких умов апозитивема, виражена власною назвою, виконує функцію номінації й/або уточнення, а виражена загальною назвою – функцію характеристичної. При адресатних синтаксемах зафіксовано апозитивеми-загальні назви осіб із функцією характеристичної. На периферії перебуває

функціонування апозитивних синтаксем при локативах, хоча трапляються одиниці, виражені як власними (у функції номінації), так і загальними назвами (у функції характеристизації). Встановлено, що функціонування апозитивем-назв осіб при інструментальних синтаксемах унеможливлене природою цього типу синтаксем.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні лексичного наповнення апозитивних синтаксем тематичного діапазону «Навколишній світ людини» при субстанційних синтаксемах, а також у вивченні специфіки функціонування апозитивем при різних семантичних класах предикатів.

Список літератури:

1. Арібжанова І. М. Уточнення і прикладка в сучасній українській мові. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 36. С. 46–52. URL: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Movni_i_konceptualni_2011_36/046_052.pdf (дата звернення: 11.12.2019).
2. Бевзенко С. П., Литвин Л. П., Семеренко Г. В. Сучасна українська мова. Синтаксис : навчальний посібник. Київ : Вища школа, 2005. 270 с.
3. Бровко А. С. Розмежування означуваного слова і прикладки. *УМЛШ*. Київ, 1970. № 3. С. 20–23.
4. Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис : підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.
5. Горголюк Н. Г. Особливості функціонування категорії прикладки в логіко-семантичному аспекті. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені І. Огієнка. Серія «Філологічні науки»*. Кам'янець-Подільський : Аксіома, 2009. Вип. 20. С. 123–126. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nrkpni_fil_2009_20_36 (дата звернення: 16.01.2020).
6. Загнітко А. П. Український синтаксис : теоретико-прикладний аспект. Донецьк, 2009. 137 с. URL: http://www.ukrajiniistika.edu.rs/preuzimanje/UKR_sintaksis.pdf (дата звернення: 03.02.2020).
7. Костич Л. М. Прикладкові конструкції в поезіях Т. Шевченка. *Шевченкознавчі студії* : збірник наукових праць. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2011. Вип. 13. С. 225–233. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/opac/search.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Shs%5F2011%5F13%5F36%2Epdf (дата звернення: 17.01.2020).
8. Кулик Б. М. Курс сучасної української літературної мови. Синтаксис. Частина II. Київ : Радянська школа, 1961. 286 с.
9. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні : монографія. Чернівці : Чернівецький національний університет, 2011. 672 с.
10. Межов О. Г. Типологія мінімальних семантико-синтаксичних одиниць : монографія. Луцьк : ВНУ ім. Лесі Українки, 2012. 464 с.
11. Rogozin L. L. Прикладка в сучасній українській мові : дис. ... канд. філол. наук : 10.02.02. Полтава, 1955. 283 с.
12. Сучасна українська літературна мова : синтаксис / за заг. ред. акад. АН УРСР І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1972. 516 с.

Джерела ілюстративного матеріалу:

1. «Бу-Ба-Бу» (Ю. І. Андрухович, О. В. Ірванець, В. В. Неборак) : Вибрані твори : поезія, проза, есеїстика / авторський проєкт, упоряд., бібліограф. відомості та прим. В. Габора. Львів : ЛА «Піраміда», 2008. 392 с.
2. Андрухович. Ю. І. Листи в Україну. Вибрані вірші. Київ : А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА, 2013. 240 с. URL: http://chtyvo.org.ua/authors/Andrukhovych/Lysty_v_Ukrainu_zbirka/ (дата звернення: 20.12.2019).
3. Апостроф : періодичне інтернет-видання. URL: <https://apostrophe.ua/ua> (дата звернення: 15.03.2018).
4. Винничук Ю. П. Танго смерті. Харків : Фоліо, 2012. 384 с. URL: <https://online-knigi.com/page/190964> (дата звернення: 28.12.2019).
5. Забужко О. С. Друга спроба. Київ : «Факт», 2005. URL: <http://poetyka.uazone.net/zabuzhko/> (дата звернення 28.12.2019).
6. Іздрик Ю. Р. Мертвий щоденник. URL: <http://izdryk-y.livejournal.com/> (дата звернення: 10.09.2018).
7. Кралюк П. М. Синопис : роман, повісті, новела. Київ : Ярославів Вал, 2014. 688 с.
8. Лис В. С. Століття Якова. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 240 с.
9. Матіос М. В. Солодка Даруся. Львів : ЛА «ПІРАМІДА», 2011. 188 с.
10. Симоненко В. А. Вибрані твори / упор. А. О. Ткаченко, Д. А. Ткаченко. 2-ге вид. Київ : «Смолоскип», 2012. 852 с.
11. ТСН : сайт новин. URL: <https://tsn.ua/> (дата звернення: 14.03.2018).
12. УКРАЇНСЬКА ПРАВДА : періодичне інтернет-видання. URL: <https://www.pravda.com.ua/> (дата звернення: 19.02.2018).

13. Футбол 24 : сайт новин футболу. URL: [https:// football24.ua/](https://football24.ua/) (дата звернення: 13.03.2018).
14. ЦЕНЗОР.НЕТ : сайт новин. URL: <https://censor.net.ua/ua> (дата звернення: 07.03.2018).
15. Шкляр В. М. Залишенець. Чорний Ворон. Харків : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2010. 384 с.

Mezhov O. H., Rabchuk I. Yu. LEXICAL MEANING OF APPOSITIVE PERSON NAMES SYNTAXEMES USED WITH SUBSTANTIVE SYNTAXEMES (BASED ON BELLES-LETTERS AND NEWSPAPER STYLES)

The article deals with the analysis of lexical meaning of appositive person names syntaxemes, which are used with substantive syntaxemes. The principles of differentiation between the appositive person name syntaxeme proper and the modified word are clarified. Also, the authors determine principles of distinguishing between semi-predicative appositive person name syntaxemes and subjectival or objectival specifications. The research defines lexical and semantic groups of person name syntaxemes used with subjective, objective, addresser and locative syntaxemes. The functioning of appositive person name syntaxemes used with subjective and objective syntaxemes is the most productive. In these positions, the apposition characterizes the person by their appearance, character, behavior, moral and ethical qualities, occupation, position, mission, educational status, age, sex, belonging to a certain social group, military and other ranks, titles, nationality, citizenship, family relations, marital status, religious views, place of birth or residence, physiological, and mental characteristics, etc.

An appositive common name syntaxeme used with the addressee syntaxeme in belles-letters and newspaper styles characterizes the person by their behavior, moral and ethical qualities, family relations, occupation, typical actions, military ranks and physiological features. Locative syntaxemes express the place, direction of movement, and way of movement. Occasionally, we record appositive person name syntaxemes proper that perform a nominative function when used with locative syntaxemes. According to our observations, common names appositions in detached and non-detached positions used with locative syntaxemes characterize the person by their occupation, specialization, and family relationship. Instead, we have not recorded any use of appositive person name syntaxemes with instrumental syntaxemes.

Key words: *appositive syntaxeme proper, semi-predicative appositive syntaxeme, modified word, substantive syntaxemes, proper names, common names.*